

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ת"

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

מסכת עבודה זרה - מא מב מג

❖ **שאלתי** (ביו"ט א של סוכות תשע) את הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, ופסק שניתן לכתוב בחול המועד את העלון למען הגדלת התורה ולהאדירה. השינויים שבעריכה מחמת שאינם מוגדרים לדבר הנצרך במועד.

סיכום הדף

נושא היום: צורות וצלמים, ביטול ע"ז. ועוד.

פרק - "כל הצלמים"

לדעת ר"מ כל הצלמים יש בהם איסור הנאה שהרי נעבדים פעם בשנה. **לדעת חכמים**, רק הצלמים שיש להם ביד מקל, ציפור או כדור בידוע שהם נעבדים ואסורים בהנאה. **לדעת רשב"ג** אסורים מחמת כל דבר שמחזיקים בידם.

מבארת הגמ', שבמקומו של ר"מ היו עובדים לצלם פעם אחת בשנה, ו**בשאר מקומות** לא היו עובדים כלל, ור"מ חשש למיעוט ולכן גזר איסור הנאה על כל הצלמים, ו**רבנן** לא חששו ולכן אסרו רק מה שיש סימן ברור שנעבד. **אמר רב יהודה בשם שמואל**, מה שאסר ר"מ מדובר באנדרטה של מלכים. **לדעת רבה בר בר חנה בשם ריו"ח** דווקא בעומדים על פתח המדינה אסור (כתבנו לפי גירסת רש"י).

לדעת רבה (לה"א), **נחלקו ר"מ ורבנן** בצלמים של בני הכפרים, אבל בערים לכו"ע מותר בהנאה כיון שעשויים לנוי. **ודוחה הגמ'** שצריך לומר לאידך גיסא, בשל **כפרים** לכו"ע אסור היות ועשויים לע"ז, ובשל **ערים** נחלקו.

הדמויות שמחזיק הצלם, שאוסר בהנאה **לדעת רבנן**, **"מקל"** שגארה רודה בכל העולם. **"צפור"** תופש את כל העולם כצייד הלוכד ציפור. **"כדור"** שתופש את כל העולם ככדור. **בברייתא מבואר** שהוסיפו עוד דברים, **סייף**, **עטרה**, **טבעת**. המשנה לא מנתה **"סייף"** היות וסברא שזה כשודד בעלמא, ו**בברייתא למדו** שבידו להרוג את כל העולם, **"עטרה"**, המשנה סברא זה אומנות בעלמא, ו**בברייתא** סברו שכעטרה של מלך. **"טבעת"**, **במשנה** למדו שזה סמל של שליח, ו**בברייתא** למדו שחותם את כל העולם למיתה. ולכן הוסיפה הברייתא צורות אלו לנעבד לע"ז.

לדעת רשב"ג כל דבר שמחזיק, מבואר **בברייתא** אפילו גוש עפר, קיסם. **הסתפק רב אשי**, מה דינו של צלם שהחזיק גוש צואה, אם אוסר מחמת שכל העולם נחשב בידו כאותו גוש. או שהצלם עצמו בזילות כענין אותו גוש. תיקו.

מצא שברי צלמים, מותר בהנאה כיון שיש ספק ספיקא לאיסור, ספק אם עבדו בהיותו שלם, אף א"כ יתכן שגוי ביטלו מע"ז. **ואמר שמואל** שברים שנמצאו אפילו של עבודת כוכבים, **וגם דעת המשנה כך**, וכתבו צלמים מחמת הסיפא שמבואר צורות.

אם מצא **תבנית יד ורגל**, אסור היות ויש שעובדים בצורה זו. **וביאר שמואל** שמדובר שנמצאים על בסיסם שאל"כ הרי הם שברי ע"ז ומותר.

ע"ז שנשברה לבד, לריו"ח אסור בהנאה, שהרי לא ביטלה. **ולר"ל** מותר, כיון שמן הסתם מבטלה שאומר העובד את עצמו לא הצליח להציל, לי בודאי לא יועיל. **שאל ריו"ח** כמה שנשבר פסל "דגון" ופולשתים לא דרכו על המפתן, הרי שלא ביטלו למרות שנשבר. **ביאר ר"ל** הם עבדו את המפתן ולא את דגון ואמרו שהשר בעל הכח עזב את הפסל ויושב על המפתן. **עוד שאל ריו"ח** מהמשנה שמוצא שברי צלמים הם מותרים, ומדוקדק ששברי עבודת כוכבים אסור. **מבארת הגמ'** שניתן לדקדק רק שצלמים עצמם אסורים וכדברי ר"מ. **שואלת הגמ'** א"כ יקשה לריו"ח לאידך גיסא שהרי מר"מ נשמע לרבנן ששברים מותרים. מבארת הגמ' שבשברי צלמים זה ספק ספיקא, מי אמר שעבדו, וגם אם כן, יתכן שביטלו. אבל בע"ז זה ספק אחד שאולי ביטל. ואין ספק מוציא מידי ודאי ע"ז.

כלפי רבי של אין ספק מוציא מידי ודאי, שאלו מחבר שמת והניח פירות שתולים שהם מעושרים, והרי אין ספק עישר יוציא מודאי טבל. **ביארו, א.** כדברי רבי חנינא חוואה, שחזקה על חבר שעושר שלא יוציא מידי דבר שאינו מתוקן. **ב.** אין זה ספק וודאי, אלא ספק וספק שיתכן שמעולם לא התייב במעשר כרבי אושעיא שאמר שאם הכניס את התבואה במוץ ונמר מלאכה בבית, לצורך אכילת בהמה, פטור ממעשר. **עוד דנו**, אמר רב יהודה מעשה בשפחה כנענית שהטילה נפל לבור, ובא כהן (מורה הלכה. רש"י) והיה שוטה (תוס'). לידע אם הנפל זכר או נקיבה כדי להורות דיני טומאת לידה, ולא מצא מאומה, **וחכמים** טיהרו את הכהן כיון שמצויים שם חולדה וברדלס ועד שהאהיל הם כבר סילקו את הנפל, ולא נטמא הכהן. **אע"פ** שיש ודאי טומאה וספק גיררו החולדה והברדלס. **ביארו, א.** לא ברור שהפילה נפל, והלך להסתכל אם רוח או נפל, לצד שנפל אם זכר או נקיבה. ולכן אין ודאי טומאה. **ב.** מקום שיש חולדה וברדלס זה לא ספק שמא גיררו, אלא ודאי גררו.

שאל ריו"ח לדברי ר"ל שע"ז שנשברה לבדה מותר מדוע מבואר במשנה שתבנית יד או רגל אסורה, **מבארת הגמ'** שהרי כבר ביארו שמדובר שיש לה בסיס ועבדו אותה כמות שהיא. **עוד שאל ריו"ח**, עכו"ם יכול לבטל ע"ז שלו או של חבירו. אבל ישראל לא יכול לבטל ע"ז של גוי, אפילו ע"י שבורה. ומדוע ששבר לא מועיל והרי לר"ל ע"ז שבורה מותרת. **ביאר אביו**, לא מדובר ששבר אלא מעכה ועדיין יש בה צורה, ובישראל לא מועיל מעך, למרות שבגוי מועיל ביטול אם מעך. **לדעת רבא**, אף מעך מועיל בישראל, אלא **גזרו** שמא יזכה בה ישראל ואח"כ ימעך, ובה לא מועיל ביטול ישראל כיון שכבר זכה בה. **עוד שאל ריו"ח**, אם גוי הביא אבנים של מרקוליס לסלול דרך, מותר. וישראל שעשה כן לא מועיל, ומדוע לא מועיל הרי זו ע"ז שבורה. **מבארת הגמ'**, היה צריך להיות מותר אולם גזרו כדברי רבא, שמא יזכה באבנים ואח"כ יבטלם, ולא מועיל ביטול לאחר שזכה בהם ישראל. **עוד שאל ריו"ח**, אמרו בברייתא **גוי** ששיפץ עבודה זרה לצורך שימוש בנשורת וכד', מותר. אבל אם עשה לצורך יופיה של הע"ז, העבודה זרה אסורה, והנשורת מותרת. **וישראל** בין לצורכו בין לצורכה, אסור. ולא אומרים שברי ע"ז מותרים. **מבארת הגמ'** אף כאן מחמת דברי רבא שגזרו שמא יזכה לפני השבירה. **עוד שאל ריו"ח**, אמר רבי יוסי שביטול ע"ז בזורה לרוח או מטיל לים. **אמרו חכמים** לרבי יוסי, אמרה תורה "לא ידבק בידך מאומה מן החרם" ואם יזרה לרוח הרי נעשה זבל לשדה. **ולדעת ר"ל** מה חסרון גוי, מותר בהנאה, משום ספק ספיקא, לא ידוע שיעבדו, ואף אם כן כדברא. **עוד שאל ר"ל**, מצא ע"ז בצורת נחש בלא ראש, ולא ידוע אם חתך ישראל או גוי, מותר בהנאה, משום ספק ספיקא, לא ידוע שיעבדו, ואף אם כן יתכן שחתכו גוי ובטלו. בידוע שישראל חתכו, אסור. **ואף בה** מבארת הגמ' כדברי רבא שגזרו. **עוד שאל ריו"ח**, לדעת רבי יוסי אסור לזרוע ורקות תחת עץ אשירה בחורף היות והשלכת נעשית זבל ומועילה לירקות. **ולדעת ר"ל** הרי זה כע"ז שבורה ומדוע אסור. **מבארת הגמ'** היות והעיקר קיים. דוחה הגמ', שאין זה סיבה לאיסור, מהאמור לעיל בגוי ששיפץ את הע"ז לצורכה והנשורת מותרים אע"פ שהעיקר קיים. **אלא ביאר רב הונא בריה דרב יהושע**, העלים לא מוגדרים כע"ז שבורה, כיון שאין עבודת כוכבים בטלה בדרך הגדילה שהרי בהמשך יגדלו עלים חדשים, משא"כ בפסולת מבטלם.

שאל ר"ל את ריו"ח, אמרו במשנה במעילה אם נמצא קן של ציפורים בראש אילן, אם האילן של הקדש גזרו חכמים שלא יהנו מהעצים של הקן, אבל הנהנה אין בו מעילה. אם העץ של אשירה, יתן מכה שהקן יפול ואסור לעלות על העץ של האשירה ויוכל להשתמש בעצי הקן להסקה. **הבינה הגמ'** שהציפור עשתה את הקן מהעצים של האשירה ומבואר שברגע שיתייז בקנה, מותר בהנאה, **היינו** שע"ז שבורה מותרת בהנאה ושלא כשיתט ריו"ח. **דוחה הגמ'**, שמתוך שהביאה הציפור את העצים לבניית הקן ממקום אחר ולא מאשירה. **והראיה** שאמרו שאם העץ של הקדש אין בו מעילה, ואם עצי הקן מהעץ של הקדש מדוע אין בו מעילה מהתורה. **דוחה הגמ'**, שניתן לומר שמה שאין מעילה לא מצד שהביאה ממקום אחר, אלא היות וגדל לאחר שהקדיש וגידולים הבאים לאחר ההקדש אין מעילה לפי חלק מהתנאים. **לדעת רבי אבהו** בשם ריו"ח אין קושיה מעצי הקן, שכוונת המשנה שיתז את הקן וישתמש באפרוחים ולא דיברו על העצים. **והחיזוק** שלא גזרו על האפרוחים שמא יעלה על העץ. **אמר רבי יעקב לרבי ירמיה**

בר תחליפא, באפרוחים מותר להשתמש בין בעץ של אשירה ובין של הקדש. **הביצים** אסורות בכל מקרה כיון שהם צריכות את שמירת האילן. **הוסיף רב אשי**, אפרוחים שצריכים לאמץ דינם כביצים שהם אסורות.

מצא כלים שיש עליהם צורת חמה, לבנה או נחש מן הסתם עבדו בהם לע"ז ויולך את הכלים לים המלח. **לדעת רשב"ג** רק **המכובדים** אסורים, אבל כלים **מבזוים** מן הסתם לא עבדו להם ומותרים. **לדעת רב מכובד** היינו שהצוירים נמצאים מעל המים המתבשלים בסיר, ומבזוים כאשר הצוירים נמצאים במקום המים ובתחתית. **לשמואל** אף מעל המים זה מבוזה כל עוד מדובר בכלי בישול, ומכובד מוגדר מה שנמצא על הצמידים והטבעות. **וכך מבואר בברייתא** שעל כלי בישול וכן על סדינים ומגבות מוגדר ככלים מבזוים.

מוכיחה הגמ' שעובדים רק לג' צורות הנזכרות, והרי למדנו שאם שוחט בהמה לשם צורות אחרות, נאסרת הבהמה כדון זבחי מתים. **מבאר אביי**, הם עובדים לכל דבר שיש להם בו משמעות, אבל אלו הג' המצויינים במשנה חשובים הם לצייר אותם על כלים וכד' לצורת עבודה זרה, אבל שאר צוירים עניין לנו.

רב שאל אסוף ברייתות מוקשות והביאם לבית המדרש כדי שהלומדים ילבנו את הדברים, נאמר בברייתא **כל המזלות** מותרים **חוץ** ממזל חמה ולבנה. **שם הפרצופים** מותרים **חוץ** מפרצוף אדם, **כל הצורות** מותרות **חוץ** מצורת דרקון. **מבאר הגמ'**, לדברי **אביי** האמור **במזלות ובצורות** מדובר **שמצא** כלים שיש עליהם מזל או צורה, ובחמה ולבנה ודרקון אסור בהנאה כדברי המשנה. **והדון האמצעי של פרצוף**, מדובר **בעושה** כלי עם צורה של פרצוף, **וכדברי רב הונא בריה דרב יהושע** "לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב" שאסור לעשות כדמות המשרתים במרום. ומבואר שאסור לעשות פרצוף אדם. **לדעת רבא**, כל הברייתא עוסקת **במוצא**, **וכשיטת רבי יהודה** שאסר אף כלי שנמצא שיש עליו ציור של **אשה מניקה** ויסודו על שם חוה שמניקה את כל העולם, והאיסור בציור זה דווקא אם מחזיקה בן ומניקה. **ואדם שנעשה שר** על שם יוסף שפרנס את העולם בשנות הרעב, ודווקא בצורה שמחזיק כלי למדידת תבואה.

צורת דרקון האסורה, **ביאר רשב"א** דווקא באופן שיש לו סנפיר בין החוליות, **והראה רבי אסי** שהכוונה בין חוליות הצוואר. **ואמר רבי חמא ברי חנינא** שהלכה כרשב"א. **אמר רבה בר בר חנה** הלכתי בדרך אחר **ר"א הקפר** ומצא טבעת שיש בה דרקון, והיה שם עכו"ם קטן ולא אמר לו מאומה, עבר שם גוי גדול וביקשו שיבטל את הע"ז, ולא ביטל, סטר על לחיו וביטל. **למדו ג' דברים**, א. עכו"ם יכול לבטל ע"ז של חברו. ב. קטן שאינו יודע בטיב עבודת כוכבים אינו יכול לבטל. ג. עכו"ם מבטל בע"כ. **תמה רבי חנינא** והרי הבעלים התייאשו, א"כ הע"ז בטלה. **ביאר אביי** שיתכן והתייאש מהממון שאבד, אבל מע"ז אומר בליבו הגוי שאיבד שיעבוד בזה גוי אחר, ולא מבטל את הע"ז.

לרבן גמליאל היו צורות של הלבנה, וע"ו צורות אלו היה בודק את העדים שלא הבינו את פשטות השאלות. אף שיש **איסור ליצור צורות** של גרמי השמים, מ"מ לרבן גמליאל היה מותר, **כיון** שיש איסור לעשות צורות שנמצאות במדור העליון, ואין איסור לעשות ירח. **אולם** עצם העשייה הייתה אסורה, **ולר"ג** הכינו גויים. ובדר"כ אסור להחזיק אצלו, אף אם גויים עשו מפני החשד, **ואצל ר"ג** לא היה סיבה לחשוד משום, א. האיסור שיהיה לאדם ביחיד שיש בכך חשד של ע"ז. ור"ג מוגדר רבים שאין בהם חשד, כיון שהיה מראה לאנשים לצורך קידוש החודש. ב. לא היה עשוי בצורה מושלמת אלא כעין פזל שמתחבר. ג. לצורך לימוד יש היתר לעשות את צורת גרמי השמים.

יש איסור לעשות דמויות כדמויות המשמשים לפני הקב"ה, לכן יש איסור לעשות את צורות הכלים של בית המקדש כתבניתם. **ויש איסור** לעשות אף בצורה שונה ממה שהיה בבית המקדש, אם שינוי הצורה לא עיכב בעבודת בית המקדש. **כגון**, מנורת שבעה קנים העשויה מעץ, ג"כ אסור. **אמנם** היה צריך לעשות זהב אולם זה לא עיכב. **לדעת אביי**, יש איסור לעשות צורה רק בדמות ד' פנים, שמבואר ביחזקאל שזה, כדמות, שור אדם אריה ונשר, **ומשמע** שהאיסור רק כאשר כולם ביחד. **א"כ תמהו** שיהיה מותר לעשות צורת אדם לבד, והרי במשנה זה נאסר. **ולדעת רב יהודה בנו של רבי יהושע בשם דרשתו של רבי יהושע** ש"לא תעשון אתי" ונקרא כיבכל "אותי" שיש איסור לעשות צורת אדם. **והגמ' תמהו** שהרי שאר צורת שמשים אסור. **וביאר אביי** האיסור דווקא לצורות הנמצאות במדור העליון, ולא לירח. **אולם הגמ' דוחה את אביי**, שיש איסור עשייה אף בירח. וקשה להעמיד שהאיסור הוא לא בעשייה אלא בעבודה, שאם לקבל אלוהות אסור אף על שלשול קטן. **ודוחה הגמ' את דברי אביי** שמבואר שיש איסור לעשות בצורת כל השמשים בין במדור העליון ובין חמה וירח וכו'. ואף אם גויים עשו, יש איסור להשהות את הצורות אצלו, מפני החשד. א"כ יש את ההיתרים הנ"ל כמו לר"ג. **וכמעשה** שעשו לרב יהודה חותם, **ואמר שמואל** שישחית מעט, ומדובר בחותם בולט ומחמת החשד כנזכר. **וכמבואר** אין חשש במקום של רבים, **כפי שהיה בבית הכנסת** של אביו של שמואל ולו, שהעמידו גויים בבית הכנסת ולא חששו.

עיונים על הדף

האם מותר לעשות ולצייר דמויות?

לכל אורך הדפים אנו לומדים כמה וכמה הלכות בעניינם של צורות שיש בהם חשש עבודה זרה. בדברים מבזוים שאין בהם חשש עבודה לא נאסרו, אבל ברגע שיש חשש של ע"ז או חשד מבואר לאורך דברי הגמ', שיש בהם איסור הנאה או לכל הפחות צריך לבטל ולהשחית חלק. בשברים שנשברו מעצמם לומדים אנו מחלוקת ריו"ח ור"ל באריכות גדולה עם ראיות לצדדים, ומבואר שיש גזירה של איסור במקום שיש חשש שיזכה הישראל, ובאמת דנו באריכות הראשונים איך כלל יכול לזכות היהודי בדבר שהוא "איסורי הנאה". ועי' ריטב"א ור"ן, וכידוע שיטת הריב"ש (סי' תא) שמוכיח מעיקר הסוגיא שיש זכיה באיסורי הנאה. וסוגיא ארוכה היא בקידושין נו, ב. ואכמ"ל.

ננסה מעל לדון ולברר בדברים שעסקנו בהם בעבר, ועתה הם עקרי הדברים. בדיון עשיית צורות וציורים, בובות חותמות וכד'. בגמ' בב"ב נד, א מבואר שרב קנה את הגינה שליד בית מדרשו ע"י שצר צורה, ביאר הרשב"ם (ד"ה הצר צורה) צורת חיה ועוף. אמנם ביאר ביד רמ"ה, שהציור לא סתם ציור העומד בפני עצמו, שא"כ אין בו תועלת ולא יקנה, אלא הכוונה שע"י הציור מוסיף מראה לגדר וכו', כגון שכבר היה עליה ציורים והוסיף ליפותה. עכ"פ מבואר ממעשה של רב, שמותר לצייר ציור של דמות חיה או עוף, ויש לעיין בענין כפי שיבואר. כתב המרדכי בסוגיא שם בב"ב (אות תקמט) "מכאן הוכיח רבנו מאיר דהא דתנן במכילתא לא תעשה לך פסל וכו' עד יכול לא יעשה לך גלופה אבל יעשה לו אטומה תלמוד לומר וכל תמונה וגו' עד אפילו בהמה חיה ועוף דגים וחגבים, היינו דוקא פרצוף גמור חקוק גלופה היינו צורה בולטת, אטומה היינו צורה שוקעת, אבל במיני צבעונים מותר אפילו ישראל עצמו לצור כדמשמע הכא מפירוש הרשב"ם. אבל חותם בולט או שוקע ודאי אסור לישראל לעשות, אבל אם אחרים עשו מותר להניחו שם היכא דרבים שכחי גביה דליכא לחשדא כדמשמע בפרק כל הצלמים שאני ר"ג דאחרים עשו לו." עכ"ל.

למדו מדברי המרדכי, שכל עוד מדובר בציור בצבע, לא בולט ולא שוקע אין איסור. ואף בולט או שוקע אם אחרים עשו לו, במקום שאין חשד שמשאיר כן לצורך עבודה זרה, אין איסור.

אולי ניתן לומר, "רב לשיטתו", שהגמ' בגיטין הביאה מנהגי האמוראים הקדושים לחתום בצורות שונות, רב חתם בצורה של כוורא (דג), רבי חנינא ענף דקל, רב חסדא סמ"ך, רב הושעיא ע"ן, רבה בר ר"ה, תורן ספינה.

אם כדברי רבנו מאיר שהביא המרדכי, רב ממש לשיטתו, רב למד שאין איסור בעשיית צורה כאשר הדבר הוא בצבע בלבד, לא שוקע ולא בולט. ובזה יתיישב אף קישוית הט"ז לקמן.

שואל הט"ז (יו"ד קמא, יג) איך חתם רב בצורה של דג, שהרי דג הוא מן המזלות, ומבואר בגמ' בר"ה (כד, ב) כדרך שמבואר עיקרי הדברים בסוגיא שלנו, שאסור לעשות דמויות המשמשות במרום כגון חמה או לבנה כוכבים או מזלות שנאמר "לא תעשון אתי", ועי' בתוד"ה והא (שם בר"ה) שבדמויות שאינם בולטים ברקיע אין לחלק בין בולט לשאינו בולט. וא"כ איך רב חתם באופן זה.

נראה לדעת התוס', שיש חילוק בין האיסור לעשות כדמות שמשי, לבין האיסור לעשות צורה. שהרי נקטו שבדמויות המשמות אין הבדל בין בולט לשאינו בולט.

אמנם הט"ז ביאר שציור אין בו ממשות מותר אף באופן שבפועל יצא שוקע. ובנקודות הכסף ביאר, שרב לא צייר ממש אלא עשה סימן בעלמא.

ובעיקר הסוגיא של חתימות בצורה, בגמ' (לפנינו ור"ה שם) מבואר, שיש איסור לעשות צורת אדם. לאביי, יש איסור עשיית דמות שמשי של המזדור העליון. דחתה הגמ', שאף דמות המזדור התחתון יש איסור. אף בחותם, אם הוא בולט אסור להחזיקו, אולם החתימה אינה אסורה, כיון שהיא שוקעת. אולם אם החותם שוקע, והחתימה נוצרת באופן בולט, יש איסור לחתום בו. בצורה של "אנדרטה", במקום שיש רבים לא חששו. וכו'.

התוס' (שם) דנו בחלק מהדברים הקשורים לעשיית הצורות, אולם עיקרן של דברים הוא בסוגיא לפנינו (מג, ב), כתבו התוס' (ד"ה שאני) ויש שהיו רוצים להחמיר שלא להחתימם לעובד כוכבים חותם שיש בו צורת אדם בשביל חוב א"כ היה העובד כוכבים מביא לו מעצמו. וכן שלא לחגור אותם רצועות שיש בהם צורת אדם בולטת.

אולם אמרים תוס', שיש סמך להתיר מתוך הלכות גדולות, שמעמיד ההיא דא"ל שמאל לרב יהודה סמי עיניה דדין, בצורת "דרקון", שצורה זו היא חמורה יותר מסתם צורה, ושייך בה חשד גמור. כמו שמבואר (מב, ב) מצא כלים ועליהם צורת דרקון יוליכם לים המלח. ומה שיש חשש ב"אנדרטה", משום שהיה צלם דמות אדם כל גופו בידים ורגלים. מבואר מדברי התוס' שיש מקום להקל, במקום שזה לא בדיוק צורת אדם האסורה.

הרא"ש לפנינו (סי' ה) ג"כ כתב כעין הדברים, והאי דאסרין צורת "אדם" ו"דרקון", דוקא בגולם שלם אבל צורת הראש בלא גוף שלם מותר ד"ל לא תעשון אותי" דרשינו. וגם חשדא ליכא אם אין כל הדמות שלם. מבואר ברא"ש כל עוד הצורה היא לא גמורה אין חשש.

כך היא אף שיטת המרדכי (פ"ג דע"ז אות תלת"ט), שהביא בשם רבינו פרץ, שאני "אנדרטי", שהיה בו צורת כל הגוף בידים וברגלים. אבל כשאין בו צורת כל הגוף מותר. וסיים דבריו בחומרת מה, "ומיהו אמת הוא שאסור לעשות צורת אדם בולטת. ומ"מ צורת אדם שצובעים בסדינים בצבעים ורקמה מותר, שאין שם פרצוף שלם". (וזה לשיטתו כדבריו בב"ב בשם רבנו מאיר.)

מאידך, הסמ"ג (לאוין כב) כתב לאסור וז"ל, כתב מורי, דהא דחיישינן באנדרטי לחשד, לפי שהוא צלם גמור ויש לו כל הגוף, אבל פרצוף אדם לבדו לא מצינו שיהא אסור. ואומר אני שאין להקל בזה, מאחר שאין כאן ראייה ברורה. עכ"ל. מבואר בדברי הסמ"ג שאסור אף בצורה חלקית, משום שאין זו ראייה גמורה להתיר, שלא בהכרח שהאיסור שאסרו האמוראים היה דווקא בדמות שלמה.

בשו"ת מהר"ט (יו"ד סי' מה) הביא את דברי הרא"ש להקל. והוכיח בדברי המהר"ם מרוטנבורג שיש איסור בכל כה"ג.

אולם הטור יו"ד (סי' קמא) הביא דברי א"א הרא"ש להקל בזה. וכך נמשך מן בשו"ע (שם סעיף ז) "יש מי שאומר שלא אסרו בצורת אדם אלא דוקא בצורה שלימה בכל איבריה, אבל צורת ראש לבד או גוף בלא ראש אין בה שום איסור לא במוצא ולא בעושה. אומר הרמ"א, וכן נוהגין.

בשו"ת פרי השדה ח"ג (סי' לח' הנדפס בשנת תרעג) דן בעניין שנשאל האם מותר לסחור בחנות ב"בובות". והביא ממ"ש ביו"ד (סי' קמא ס"ג) המוצא כלים ועליהם צורת חמה ולבנה או דרקון, אם הכלים מכובדים כגון שיראים נחמים וטבעות, אסורים. שבודאי נעשו לשם ע"ז. ואם הם מבוזים, כגון כוסות ששותים בהם, מותרים, שלא נעשו אלא לנוי. וה"נ ה"בובות", שעיקר עשייתן לתינוקות לשחוק בהם, ודרכן לגוללם בטיט ואשפה. ובכ"מ מלוכלך ומטונף, הוו כמבוזים שאין דרכם לעבדם. וממילא ליכא חשדא. אולם אם עושה את הבובה לנוי, יש בכך איסור לכל אדם. אף שמשלשנו משמע שבה להתיר. אולם המעיין לאורך תשובתו חושש לאביזריהו דע"ז. ומביא את היערות דבש שמחמיר בכך, וכותב שיש בכך הרחק מן הכיעור והזדומה לו.

בגאון בהגהה לשו"ע (שם אות יח) נראה מתוך דבריו שהיום אין חשש של חשד. אולם סתימת פוסקי זמנינו (כך שאלתי את מו"ר הגר"ש גוטפריד שליט"א דיין בי"ד של הגר"ן קרליץ שליט"א. ורב קהילת גני הדר פ"ת) שליצור בובות שלמות, השואל, בודאי מורים לו לאיסור. ובית חרושת שעושים, לא עושים ברצון חכמים. לרכוש או להשהות בובות לילדים, אין להשהותם בצורה גמורה אלא לפגום, כדי להוכיח שאין כאן ע"ז. כגון לנקב את האף או אחת האצבעות וכד'.

מזיאון השעווה:

לאור המבואר לעיל שיש איסור בעשיית צורת אדם, ואמנם יש מקום להקל במקום של רבים כמבואר, אבל כאשר ישראל עושה את הצורה אין את היתר, שהרי כפי המבואר בבית הכנסת של אביו של שמואל ולוי ששם הביאו את הראיה במקום של רבים מדובר שגוי עשה את הצורה, אבל צורת אדם הנעשית ע"י ישראל יש בכך איסור. וע"כ כתב בשו"ת אבני ישיפה (יו"ד קנא) שבארץ ישראל במוזיאון השעווה יש בזה מסייע ביד עוברי עברה, ויש בזה חילול ד' שנהנה מדבר איסור. אמנם ברחבי העולם במוזיאון שעווה שגנעשו הצורות ע"ז. גוי ונעשה לנוי ולא לשם ע"ז מותר להשהותם. אבל בודאי שאסור לישראל לומר לגוי לעשות צורת אדם שיש בזה איסור שבות ועיי"ש.

איסור הזכרת שם עבודה זרה.

באחת מהשאלות שהעלה ריו"ח לר"ל הביאו את הגמ' לקמן ג, א בגוי שהביא אבנים מן המרקוליס. ביאר רש"י (ד"ה מרקוליס) יש עכו"ם שעובדין לגל של אבנים וקורין לה מרקוליס. (עיקר עבודה זו יבואר בגמ' להלן ג, נא)

על זו הדרך ביאר רש"י בב"מ (כה, ב) בעי רב אשי כאבני בית קוליס מהו וכו'. רש"י ביאר (ד"ה כאבני) "מרקוליס והיא שם עבודה זרה" וכו'. בתוס' (שם ד"ה כאבני) ביאר, ששם העבודה זרה הוא "קילוס" מלשון שבת, וחד"ל קראו לאותה עבודה זרה "מרקוליס", היינו הפוך מהקילוס, מר-קוליס, לגנאי וללעג ולקלס.

אלא שצריך להבין בלשון התוס' "מכאן אמר ר"ת דאין שם עבודה זרה מרקוליס אלא "קילוס" (לפי גירס המהר"ם), מה הראיה "מכאן", כל מה שמבואר בגמ', ספקו של רב אשי בענין מציאת מטבעות בצורה מסוימת, מהיכן הוכיח ר"ת שאין שם העבודה זרה מרקוליס.

ואמנם הקשה בשיטה מקובצת לאידך גיסא, רב אשי הסתפק בשלשה מטבעות המונחות שניים זה ליד זה ושלישית על גביהם, מדוע הזכיר שם עבודה זרה לצורך הדוגמה. הרי יש איסור לומר לחברו נפגש ע"י עבודה זרה פלונית (רש"י עה"ת שמות כג, יג; סנהדרין סג, ב; רמב"ם עבודת כוכבים ה, יא; קיצור שו"ע קסד) ומבואר שאף לצורך אסור להזכיר שם עבודה זרה, א"כ איך יתכן שרב אשי הזכיר בספקו את שם העבודה זרה. וביאר בשיטת"ק כדברי ר"ת שאין שם העבודה זרה "קוליס", אלא "קילוס". וחכמים מתוך גנאי ובזיון קראו לע"ז "קוליס".

מעתה מובנת ראייתו של ר"ת, "מכאן אמר ר"ת", ממה שהסתפק רב אשי לגבי סימן הנחת המטבעות בצורה של "אבני בית קוליס", ולא חשש רב אשי להלכה שאין מזכירין שם עבודת כוכבים, מוכח מכאן ש"קוליס" זה תיקון של חד"ל ולא השם העצמי.

בענין זה של הזכרת שם ע"ז, פסק המהר"ם שיק (שו"ת קעא), מעשה שכתבו על מצבה תאריך לועזי, ונקט דהוי איסור דאורייתא של "ושם אלהים אחרים לא תזכירו". שזה המקור לאיסור להזכיר שם עבודה זרה. ובכלל זה הנידון לכתוב על המחאות (שיקים) תאריך לועזי. (עי' רמב"ן עה"ת שמות יב, ב; שו"ת גנזי יוסף קו; שו"ת שערי צדק יו"ד קנא; שו"ת פרי השדה ח"א ג; תורת משה פרשת בא; ועי' בהרחבה פסקי תשובות סי' קנו)

האם יש איסור ליצור/להשתמש בפמוט עם קנים ("קנדלברה")?

בגמ' מבואר, שיש איסור לעשות מנורה כדמות המנורה שהייתה בבית המקדש. ואיסור העשייה לאו דווקא במנורה של זהב, שהרי בכל דבר שהוא לא מעכב לעבודת בית המקדש, יש בו איסור עשייה. ונהגו בתפוצות ישראל, שמדליקים נרות שבת כמספר בני הבית, האם מותר להשתמש בפמוט בעל שבעה קנים?

בפתחי תשובה (יו"ד סי' קמא סקי"ד) נקט שיש לאסור. ע"פ דברי הבכור שור בסוגיא אצלנו. אף כאשר קני הפמוט עומדים בעיגול וכד', כיון שדבר זה לא עיכב בבית המקדש. אמנם הביא מהמשנת חכמים כאשר יש בקנים נקב לנרות, ולא לשמן, יש להתיר, כיון שבבית המקדש הדליקו בשמן. אולם דעת הפתח"ת לאסור כיון שדבר זה לא מעכב בבית המקדש. (וכן חוזר על דבריו שם בסקט"ו)

נושא זה נדון גדול בפוסקים. ויש שאמרו, שאם אין בית קבול לא לשמן ולא לנרות, יש מקום להקל. וע"ז סמכו בעשיית דמות מנורה בעלת שבעה קנים, באחד מהמשרדים המפורסמים בירושלים.